

MASARYKOVA UNIVERZITA

***Hlavní rozvojové teorie
v socioekonomické geografii
a regionálním rozvoji***

Obsah přednášky

➤ ***Prostorové teorie***

- Základní teorie RR
- Lokalizační teorie

➤ ***Polarizační teorie***

- Teorie dle společenských přístupů
- Současné uplatnění v geografii

Regionální rozvoj – hlavní přístupy

- ❏ Hlavní vývojové etapy teorií regionálního rozvoje:
 - » **neoklasický přístup** (lokalizační teorie, jedno- a dvou-sektorový model) ⇒ **dělníci za prací**
 - » **keynesiánský přístup** (teorie exportní báze, sektorová teorie růstu ekonomické báze regionu, polarizační teorie, teorie polarizovaného rozvoje) ⇒ **práce za dělníky**

Regionální rozvoj – hlavní přístupy

- » **neomarxistický přístup** (teorie závislosti, teorie změn globální produkce, teorie nerovné směny) ⇒ **návrhy na opatření neformulovány**
- » **neoliberální přístup** (nová teorie růstu, koncept path dependance) ⇒ **podpora lokální iniciativy**
- » **institucionální přístup** (teorie učících se regionů) ⇒ **spolupráce a inovace**

Neoklasický přístup

- Mobilita pracovní síly a kapitálu není stejná; proto doporučují podpořit mobilitu pracovní síly, buď podporou migrantů do regionů (pull faktor) a nebo snížením mezd v regionech s vysokou nezaměstnaností (push faktor).

- Hlavní nedostatky neoklasických teorií:
 - » neuvažují rozdíl v informovanosti jednotlivých aktérů,
 - » neuvažují export a import,
 - » neuvažují úspory z rozsahu.

Keynesiánský přístup

- Na rozdíl od neoklasického přístupu (nabídka, konvergence) zdůrazňuje stranu poptávky a divergence (tržní nerovnováhy).
- Zaveden pojem multiplikátoru (následné reakce na určitý impuls (zvýšený výdej → zvýšené příjmy → zvýšená spotřeba)).

Neomarxistický přístup

- ❏ Nerovnoměrný rozvoj pokládán za automatický a vyplývající z povahy kapitalizmu.
- ❏ Nerovnoměrný rozvoj je důsledkem nestability kapitalizmu a intervence států neúčinné – neřeší se příčina, ale důsledek – příčinou je kapitalismus.
- ❏ Řešení meziregionálních rozdílů neřeší na regionální, ale na národní či nadnárodní úrovni.
- ❏ Poměrně rozvinutá teoretická báze.

Neoliberální přístup

- Staví se k regionální politice odmítavě.
- Důraz je kladen na fungování volného trhu, svobodu jednotlivce (individualismus) a jeho osobní zodpovědnost.
- Státní intervence mají být omezené a mají odstraňovat překážky pro optimální fungování tržního mechanismu.

Institucionální přístup

- Rozmach institucionálních směrů v 80. letech 20. stol., dodnes se dynamicky vyvíjí.
- Kritika klasických („velkých“) teorií pro jejich nerealističnost a z třech základní důvodů:
 - » nedocenění úlohy inovací a učení se
 - » nediferenciace firem
 - » nedocenění „institucí“

*Neoklasický přístup
a
Lokalizační teorie*

Německá škola

➤ Johann H. von Thünen (1783-1850)

➤ *Der isolierte Staat* (1826, 1850)

➤ prostorová ekonomie (1826, první vydání)

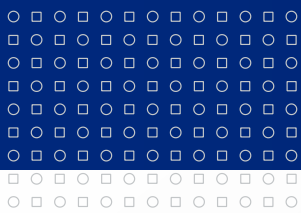
➤ Definoval speciální zemědělské zóny v závislosti na dostupnosti trhu.

➤ Faktory: ***přepravní vzdálenost*** a ***výtěžnost z jednotky plochy***.

Německá škola

Výchozí podmínky:

- ❏ Existence izolovaného prostoru, kde celé zemědělství tíhne k jednomu centru (městu – trhu).
- ❏ Trh je městem, kde se koncentrují zemědělské komodity.
- ❏ Produkty jsou prodávány pouze v jednom centru, které tvoří spádové území.
- ❏ V zázemí pracují zemědělci na základě stejných podmínek s maximalizací zisku.
- ❏ Náklady na přepravu plodin jdou přímo úměrné přepravní vzdálenosti.
- ❏ Produkty jsou přepravovány čerstvé.
- ❏ Fyzickogeografické podmínky jsou homogenní.

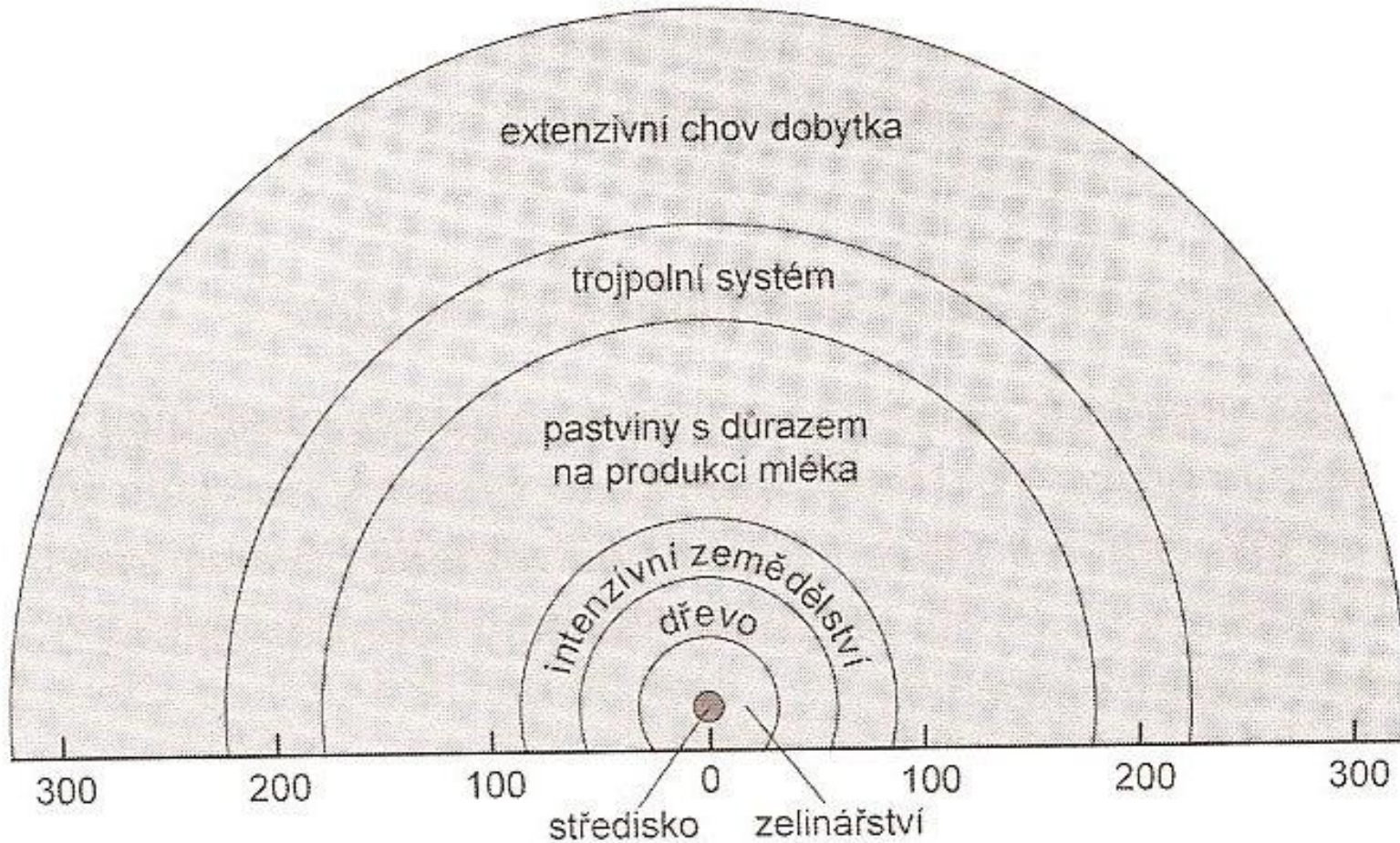

Thünen definoval následující zóny:

1. zóna: produkce mléka a zeleniny
2. zóna: produkce dřeva
3. – 5. zóna: obilniny a jiné plodiny (trojpolný systém)
6. zóna: chov dobytka na maso, sýry

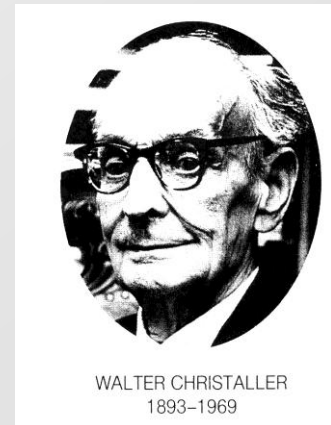

Německá škola

Německá škola

- **Walter Christaller** (1893 – 1969): „Teorie centrálních míst“ – výzkum centrality a hierarchie sídel podle různých funkcí
- Pojmy: centrální místo, spádové území, centralita (hierarchie, hexagonalita).
- Vyšší spádového místo překrývá území nižšího spádového místa.

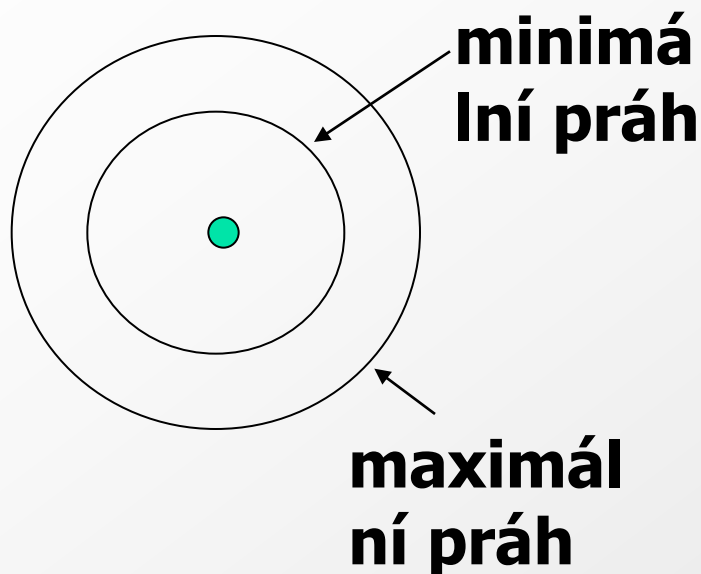

Teorie centrálních míst

- Rovnoměrně rozmístěná populace.
- Centrální místa poskytují zboží, služby a administrativní funkce jejich zázemí.
- Spotřebitelé minimalizují svoji cestovní vzdálenost.
- Poskytovatelé služeb se snaží pokrýt co nejširší možnou oblast trhu.
- Všichni spotřebitelé mají stejný příjem a stejné požadavky na služby.
- Čím častěji obyvatelé dané zboží (může se jednat i o služby) potřebují, tím je centrum jeho poskytování lokalizováno blíže či dále.

Teorie centrálních míst

- Existuje centrální místo (koncentrace služeb, obslužné středisko v prostoru).
- Kužel poptávky – poptávka klesá s dostupností centrálního místa.
- Vzniká pravidelná šestiúhelníková síť obslužných oblastí.
- Princip obsluhy – každé místo vyššího řádu poskytuje služby všem nižším řádům.
- Každé místo obsluhuje dvě centrální místa a 3 místa nižšího řádu – tzv. princip $K=3$.

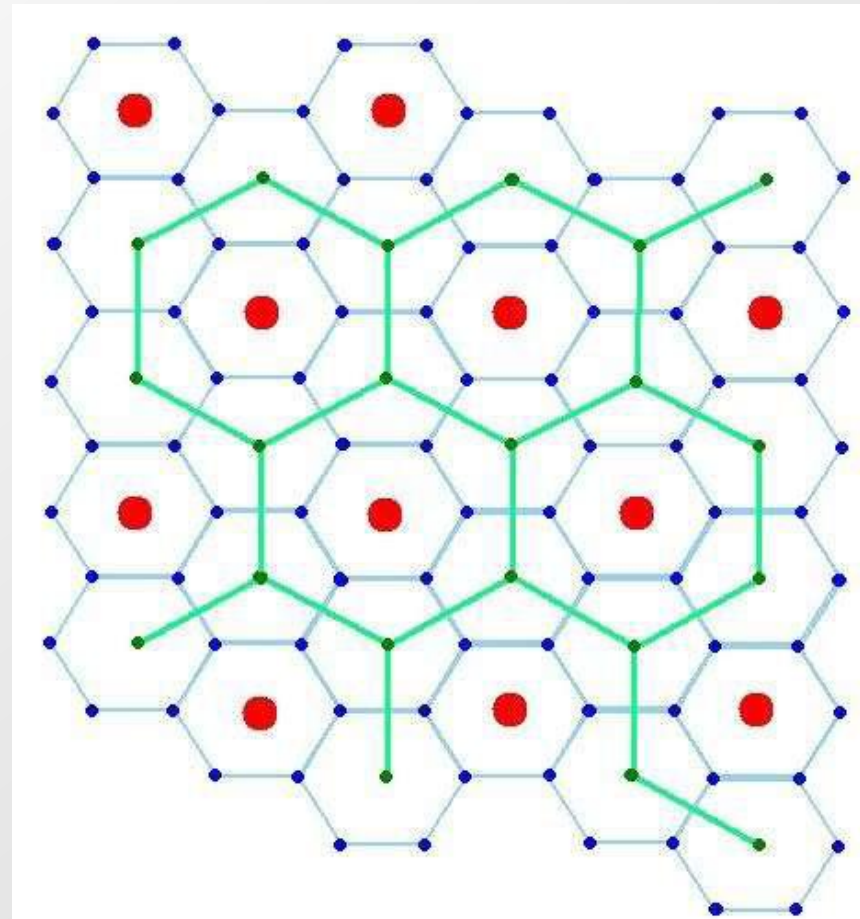

- ❏ **minimální práh (nabídka)**
 - ❏ minimální počet zákazníků potřebných k fungování služby

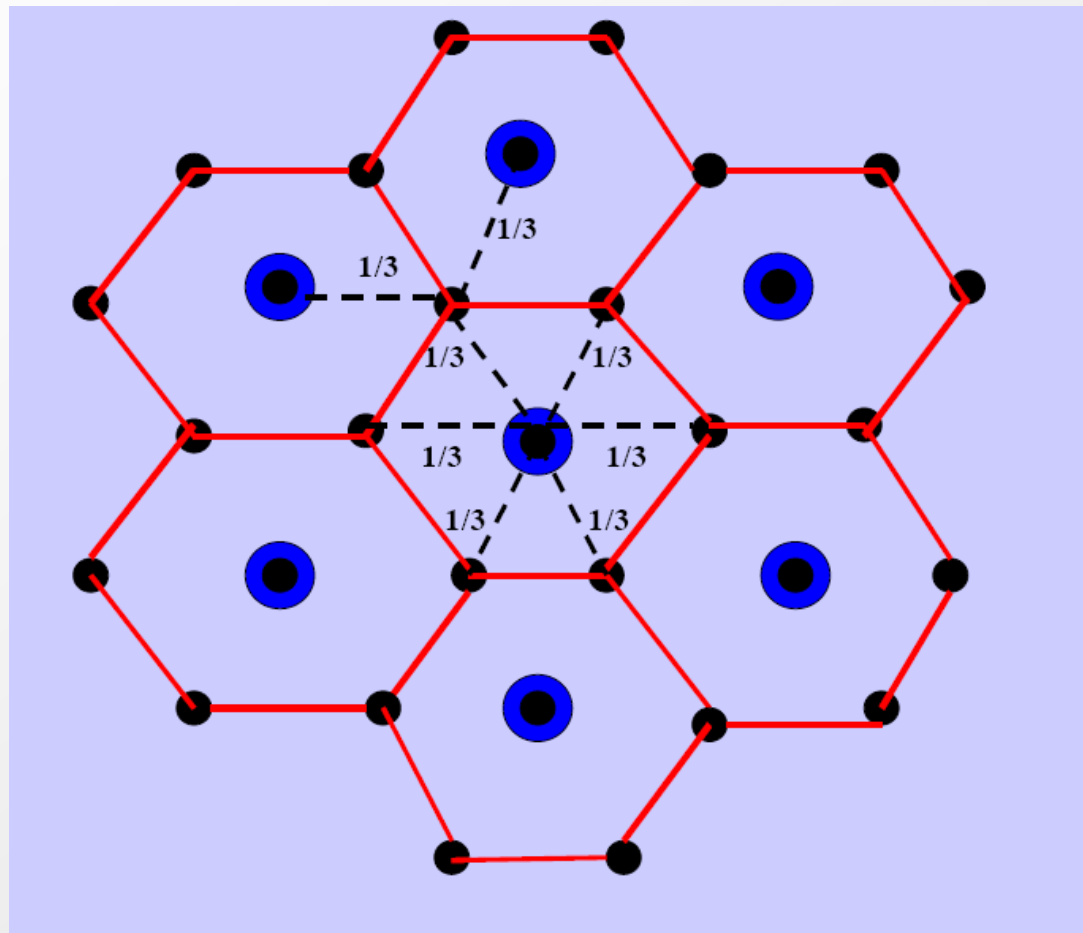
- ❏ **maximální práh (poptávka)**
 - ❏ odkud až jsou zákazníci ochotni dojíždět nakupovat poskytované služby (dopravní náklady)

K=3 teorie

- V základním modelu každé centrum vyšší velikosti obsluhuje 3x větší území než centrum o řád nižší.

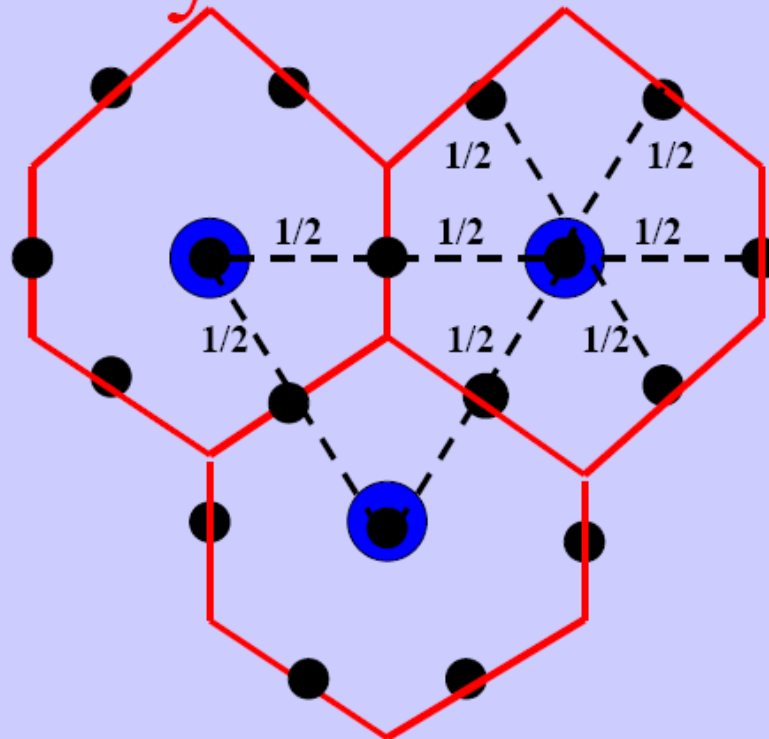
Obslužný princip

$$k = 6/3 + 1 = 3$$

Dopravní princip

System of 4's

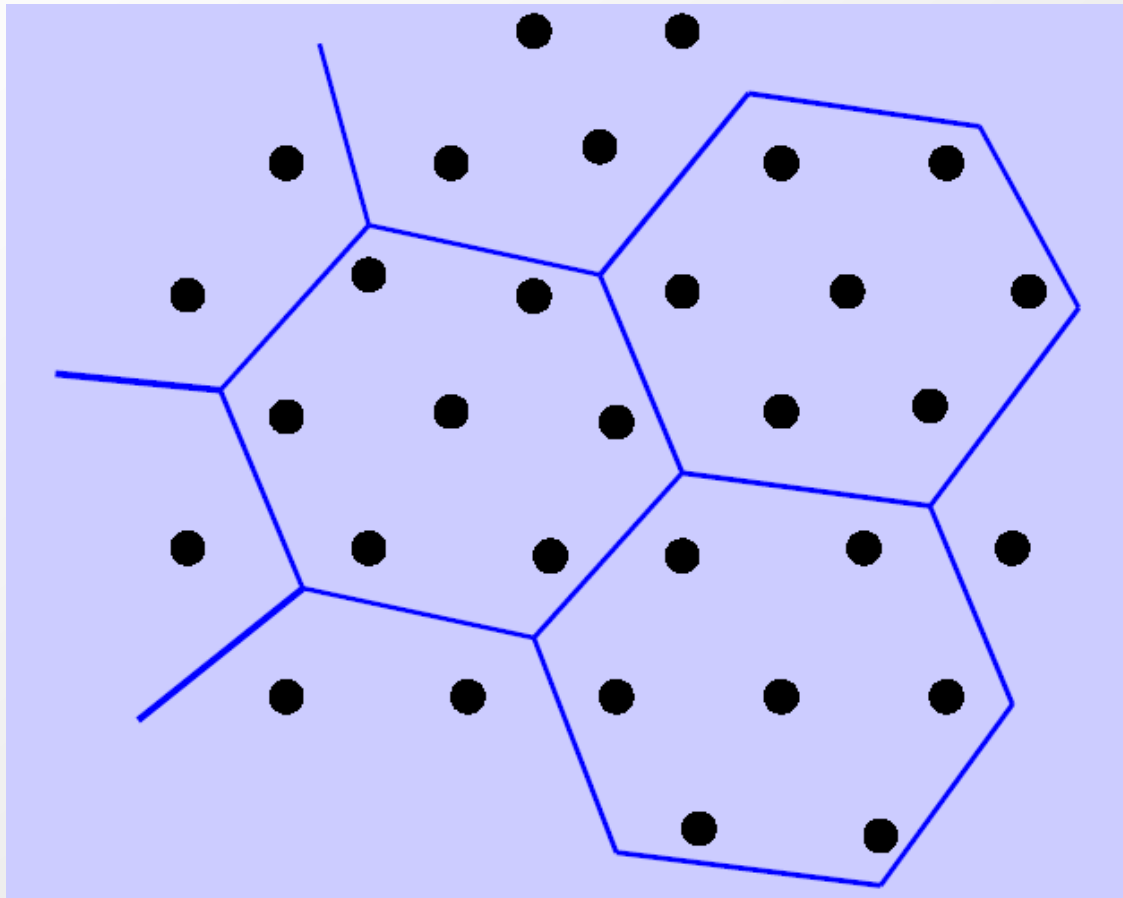

k = 4

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + \frac{1}{2} + 1 = 6/2 + 1 = 4$$

Administrativní princip

k = 7

Centrum

- Obchodní centrum (export a import zboží i služeb).
- Lokalizace přibližně v geometrickém středu oblasti.
- Centra si postupně vyvíjejí obslužnou funkci pro svoje širší okolí (zázemí).
- Význam centra se nehodnotí podle počtu obyvatelstva, ale dle tzv. indexu centrality (rozsah poskytovaných služeb).

Hranice dosahu:

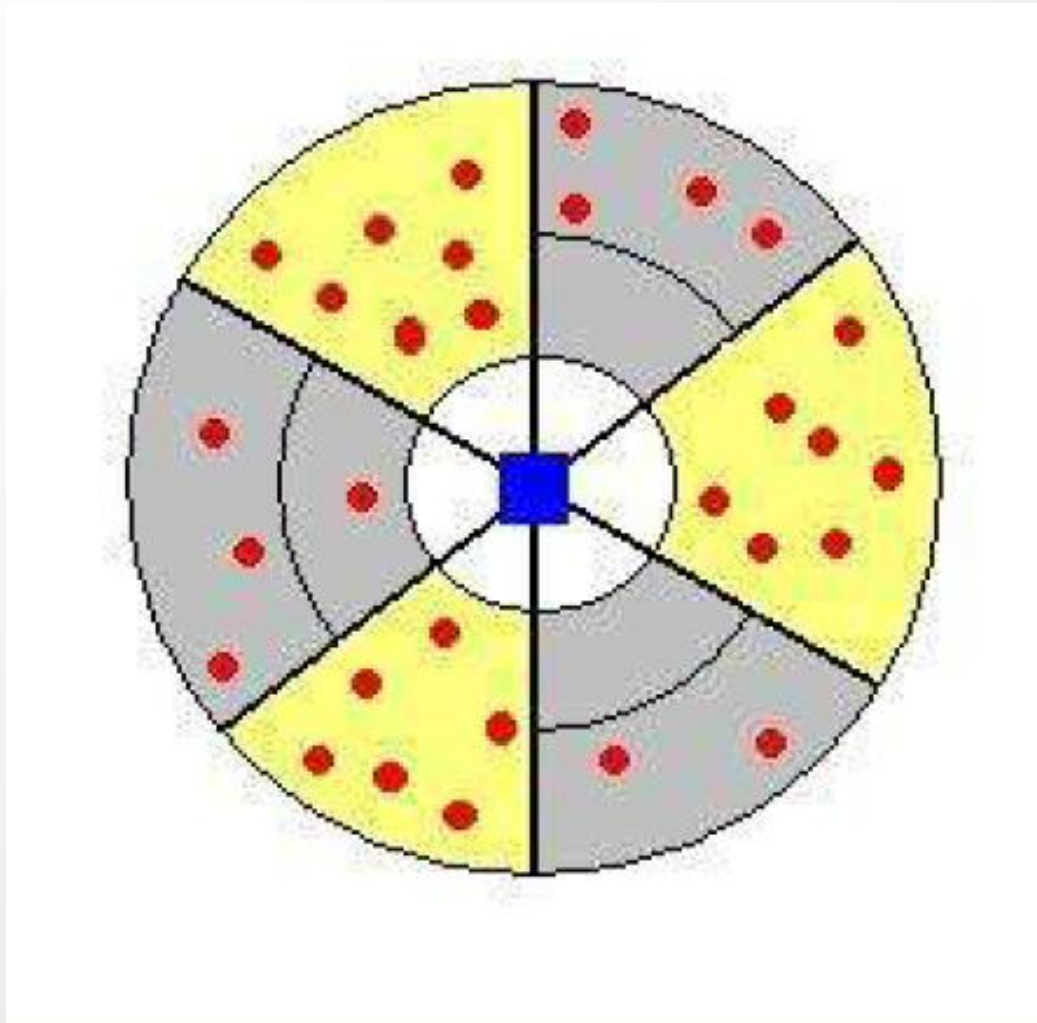
- Maximální vzdálenost, kterou jsou lidé ochotní cestovat za danou službou.

Löschova teorie

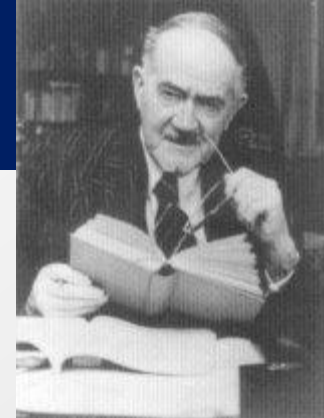
- ❏ **August Lösch** (1906 – 1945)
- ❏ Soustředil se na vztahy v rozmístění velkých průmyslových podniků.
- ❏ Jeho teorii po druhé světové válce zpopularizovala především americká geografická škola.
- ❏ Používají se různě velké sítě pro různé druhy zboží a služeb, přičemž tyto sítě překládá přes sebe do uspořádané podoby – Löschův model umožňuje specializaci, vzniká rozdíl ve struktuře produkce a nabídky.
- ❏ Každé centrální místo vyšší hierarchie nemusí nabízet všechny služby (zboží) jako místo na nižším stupni centrality.
- ❏ Model je tvořen postupně od sídel s nejnižší hierarchií k sídlům s nejvyšší hierarchií.
- ❏ Výsledkem Löschovy modifikace Christallerovy teorie je struktura s jedním společným dominantním centrem, z něhož vychází prostorové výseče s různým počtem center nižších řádů.

Löschova teorie

Další teorie

- ❏ Pro modelování rozšíření sídel, případně ekonomických systémů můžeme také použít **difúzní teorii** – Hudsonův model nebo Vanceův kolonizační model.
- ❏ **Hudsonův model** je založen na zkoumání teritoriálního šíření rostlin a živočichů, rozlišuje fáze kolonizace (prvotní osídlení), rozšíření (zvýšení hustoty) a konkurence (selekce a vytváření pravidelností).
- ❏ **Vanceův kolonizační model** mapuje jednotlivé fáze rozvoje osídlení v nově kolonizovaném území, rozlišuje fáze počátečního průzkumu, přes šíření osídlení v místech těžby surovin, významných komunikací až k poslední fázi, která znamená vytváření pravidelné regionální struktury.

Teorie lokalizace

- ❑ Tvůrcem ucelené klasické teorie lokalizace je **Alfréd Weber** (1868 – 1958).
- ❑ Jako kritérium lokalizace používá minimalizaci výrobních nákladů, cíl formuluje jako optimální lokalizaci firmy s cílem minimalizace výrobních nákladů a nákladů spojených s přepravou surovin a hotových výrobků firmy.
- ❑ Významným přínosem je to, že formuloval pojem lokalizační faktor, identifikoval jej a klasifikoval podle několika znaků, zavedl kategorii lokalizační orientace.

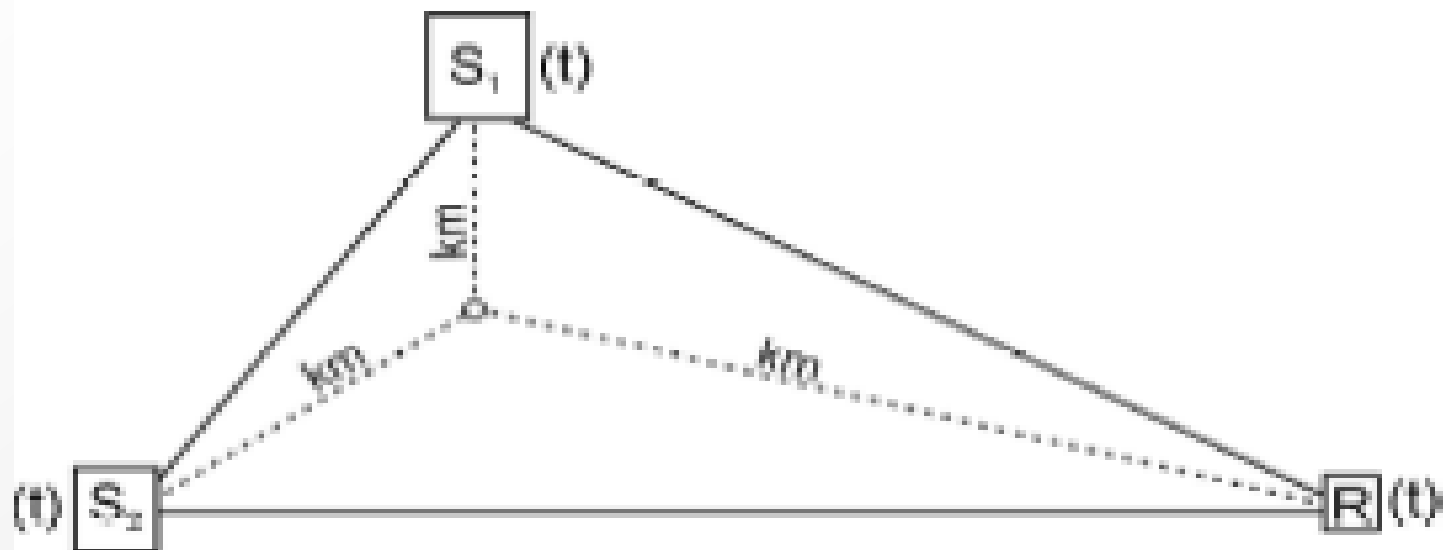
Lokalizační faktory

= síly, které ovlivňují rozhodnutí umístit firmu v konkrétních místech prostoru.

➤ Weber uvádí tři hlavní faktor lokalizace průmyslového závodu:

- Dopravní náklady
- Náklady na pracovní sílu
- Spotřebitelské aglomerace

Lokalizační teorie A. Webera (1909)

Obr. 1: Weberův lokalizační trojúhelník
 S_1, S_2 - nerostné suroviny, R - trh, P - místo výroby

Lokalizační faktory

- a) přírodní
- b) ekonomicko-technické
- c) sociálně-politické

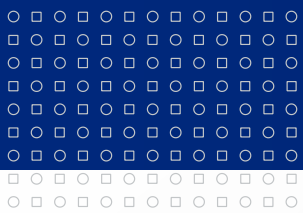
Lokalizační teorie

- ❖ **Walter Isard** (1919) - navazuje na Löscheho a Webera, zevšeobecňuje jejich poznatky.
- ❖ Přinesl dva základní pojmy – tzv. substituční princip a dopravní vstup.
- ❖ Z hlediska firmy je dopravní vstup rovnocenný s ostatními výrobními vstupy (kapitál, práce), přičemž je možno jej substituovat jinými.
- ❖ Substituce všech vstupů z hlediska lokalizace též používá jako kritérium maximalizace zisku.

Lokalizační teorie

W. Isard kategorizuje úspory následujícím způsobem:

- Interní úspory z rozsahu jednotky vyplývající z rozsahu produkce.
- Úspory z lokalizace, které mohou využívat všechny jednotky lokalizované v daném prostoru.
- Úspory z urbanizace, které plynou jak z úspor z lokalizace, tak z koncentrace obyvatelstva (umožňuje získat kvalifikovanější pracovní sílu, možnosti kooperace, specializace ...).

Polarizační teorie

teorie „jádro“ a „jádro-periferie“

Neoklasický přístup – *Růstový model*

- **Walt Whitman Rostow** (1916)
- Předpoklad, že k nastartování ekonomického růstu („take-off“) je třeba masivních investic.
- Nejen popis ekonomických, ale i širších společenských změn.

Neoklasický přístup – *Růstový model*

- **Robert Merton Solow** (1924)
- Solowův model
- Předpoklad, že růst fyzického kapitálu (kapitálové investice) podmiňují ekonomický růst je postačující pouze v krátkém období.
- Velikost populace a nabídka pracovních sil se v čase nemění.
- **Nejen kapitálové investice, ale i technologický pokrok (a růst populace) podmiňují ekonomický růst.**

Keynesiánský přístup - *Teorie exportní báze*

- ***Douglas C. North*** (1920)
- Rozděluje odvětví na exportní a ostatní, přičemž exportním odvětvím je přisouzena úloha hnacích odvětví; ostatní se jim přizpůsobují, zabezpečují jejich činnost.
- Úspěšnost exportních odvětví determinuje ekonomický růst regionu.
- Každý region musí najít zboží (službu...), v jehož produkci disponuje konkurenční výhodou, pak začne růst.

Keynesiánský přístup

Sektorová teorie růstu ekonomické báze regionů

Ekonomická báze regionu je tvořena:

- » primárním sektorem (prvovýroba)
- » sekundárním sektorem (zpracovatelský pr.)
- » terciálním sektorem (služby)

- ▣ Růst ekonomické báze pak probíhá od dominance primárního, přes sekundárního až k dominanci terciálního sektoru.
- ▣ Nejnovější fáze je růst kvarciéru (věda a výzkum).

Keynesiánský přístup

Teorie růstových pólů

- **Francois Perroux** (1903 – 1987)
- Vytvořena v nejvyspělejších zemích po 2. světové válce – tržní síly zformovaly výrazné póly růstu, které dávaly rozvojové impulsy celému regionu.
- *„Růst se neobjevuje všude najednou, projevuje se v tzv. pólech růstu (hnací regiony) a šíří se do okolí (hnané regiony).“*
- Neomezoval růst na konkrétní region a spíše abstrahuje od role vzdálenosti v ekonomickém rozvoji.

Keynesiánský přístup

Teorie růstových pólů

- ❏ (Nejen) o prostorovou dimenzi prohloubil tuto teorii **Jacques-Raoul Boudeville** (1919), který se ji snažil propojit s Christallerovou a Lösschovou teorií centrálních míst.
- ❏ Póly růstu jsou hierarchicky rozrůzněné.
- ❏ *Technická a technologická polarizace*
- ❏ *Důchodová polarizace*
- ❏ *Psychologická polarizace*
- ❏ *Geografická polarizace*

Keynesiánský přístup

Teorie rozvojových pólů

- ❏ "nosná soustava měst"
- ❏ Boudeville rozlišuje homogenní, polarizované a plánované oblasti.
- ❏ Polarizované oblasti malého měřítka se vyznačují tendencí skládat síť, soustavu tvořící polarizovanou oblast většího měřítka (vyšší úrovně).

Keynesiánský přístup - *Polarizační teorie*

- Praktické implikace v regionální politice především ve Velké Británii, Francii a Itálii – umístování „hnacího“ průmyslu do zaostávajících regionů – nepříliš úspěšné.
- Vedle lokalizace dynamických odvětví je nutné změnit celé sociální a ekonomické prostředí regionu.
- Teorie „***jádro – periferie***“

Keynesiánský přístup

Teorie rozvojových pólů

- ❏ Příklad Francie - byly zde vymezeny:
 1. tři homogenní oblasti (Paříž, Východ a Západ),
 2. osm polarizovaných oblastí se středisky (póly), které jsou nazvány "vyrovnávací metropole"
 3. dvacet jedna plánovaných oblastí, pro něž budou zpracovány krátkodobé plány na rozmístění investic.
- ❏ Cílem této politiky bylo přitom soustředit investice v osmi regionálních (vyrovnávacích) metropolích; cílová velikost každé z těchto metropolí byl aspoň 1 milion obyvatel.
- ❏ Vzájemná závislost periferie a střediska každého polarizovaného regionu tak, že původně neuspořádané vztahy by byly (pokud je to výhodné) orientovány ve směru vytvářené hierarchie.

Keynesiánský přístup

Teorie polarizovaného rozvoje

- ❏ Zakladatel **John Friedmann** (1968) – zavedl název jádro – periferie (core – periphery).
- ❏ Nerovnoměrné rozložení moci ve společnosti a ekonomice, které je výhodné pro jádro, ke kterému dochází díky šesti efektům:
 - » efekt dominance
 - » informační efekt
 - » psychologický efekt
 - » modernizační efekt
 - » efekt vazeb
 - » výrobní efekt

Keynesiánský přístup

Teorie polarizovaného rozvoje

- Navrhuje vytvořit tzv. městské regiony – hierarchický systém měst, který vytvoří relativně rovnovážný systém.
- Nezbytná redukce polarizace mezi jádrem a periferií.
- Friedmann rozlišuje 4 fáze hospodářského vývoje země:
 - *předprůmyslovou*
 - *přechodnou*
 - *průmyslovou*
 - *poprůmyslovou (postindustriální)*

Keynesiánský přístup

Teorie polarizovaného rozvoje

Společensko-hospodářské hledisko:

- ❏ Úspěšné využití růstu vývozních odvětví pro růst jiných hospodářských sektorů závisí na společensko-politické skladbě dané země a na rozložení příjmů a výdajů uvnitř země.
- ❏ Je třeba usilovat o rozvoj místních činností. Proto je třeba podporovat místní investice a vybudovat celostátní síť infrastruktury.
- ❏ To vše závisí na schopnostech místního vedení, je proto třeba v příslušné míře podporovat decentralizovanou správu země.

Keynesiánský přístup

Teorie polarizovaného rozvoje

Prostorové hledisko:

- ❏ Hospodářský růst probíhá v soustavě městských regionů, které se stávají "stavebními kameny", kolem kterých je vytvářen "ekonomický prostor", jeho vývoj směřuje ke zvýšení integrace země.
- ❏ „Místa v ekonomickém prostoru“ se zde míní města, neboť aglomerační (urbanizační a lokalizační) výhody přitahují do měst hospodářský růst.
- ❏ Tempo hospodářského růstu celé země závisí na velikosti sféry vlivu hlavního střediska.
- ❏ Velikost spádové oblasti (sféry vlivu) daného střediska měřená počtem obyvatel závisí na velikosti tohoto střediska.

Keynesiánský přístup

Teorie polarizovaného rozvoje

Prostorové hledisko:

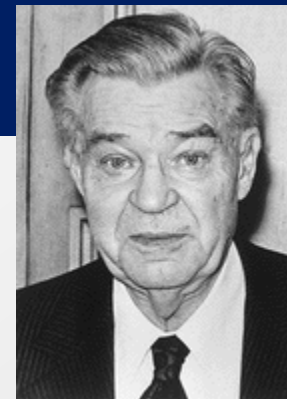
- Hospodářský růst v oblasti je funkcí vzdálenosti od střediska.
- Růstový potenciál v oblasti položené mezi dvěma sousedními městy je úměrný součinnosti velikosti obou měst a nepřímo úměrný vzdálenosti od těchto dvou sousedních měst (odvozeno z klasického modelu přitažlivosti).
- Hospodářský vývoj má tendenci postupovat po úrovních hierarchie od vyšší úrovně k nižší.

Keynesiánský přístup

Teorie polarizovaného rozvoje

Polarizované oblasti:

1. Jádru (rozvojové středisko, rozvojový pól)
2. Rozvojová oblast přechodu
3. Upadající oblast
4. Pomezí přírodních zdrojů
5. Oblasti speciálních problémů

Keynesiánský přístup

Teorie kumulativních příčin

- ***Gunnar Karl Myrdal*** (1898-1987)
- Jakmile z jakýchkoli důvodů vznikne rozdíl mezi regiony, další vývoj bude rozdíly umocňovat.
- Integrovaný rozvojový plán, celospolečenské prospěšné investice, které umožní dosáhnout vnějších úspor dalším subjektům. Zdroje získat odložením spotřeby a přesunutím zdrojů na investice.

Keynesiánský přístup

Teorie nerovnoměrného vývoje

- ❖ ***Albert Otto Hirschman*** (1915)
- ❖ Rozdíly jsou základní a nezbytnou podmínkou růstu.
- ❖ Nezbytné nejprve posílit jádro, pak pomoci periferním oblastem daňovými úlevami a úpravami monetární politiky.

Neomarxistický přístup - *Teorie závislosti*

- **Andre Gunder Frank** (1929 – 2005)
- Značně rozšířena zejména v Latinské Americe.
- Jádru využívá ve svůj prospěch slabosti periferie, jejíž závislost je tak neustále prohlubována.
- Periferie si snaží udržet export – tak se však nemůže rozvinout domácí trh.
- Historické analýzy dokazují, že tam, kde měly kolonie suroviny, byly intenzivně vykořisťovány, ostatní se mohly rozvíjet.

Neomarxistický přístup

Teorie změn globální produkce

- Teorie si všímá změn v rozmístění globální produkce a zvláště úlohy nadnárodních firem.
- S přesunem výroby do zaostávajících regionů se zvyšuje jejich závislost na vyspělých státech, což znemožňuje jejich další rozvoj.
- Tuto teorii vylučuje rozvoj některých států především v JV Asii.

Neomarxistický přístup

Teorie nerovné směny

- Příčinou zaostalosti rozvojových regionů jsou jejich obchodní vazby s vyspělými státy, v jejichž prospěch obchod probíhá.
- Výše mezd určuje cenu zboží – tak je v rozvojových státech nízká úroveň mezd a ve vyspělých státech vysoká z dvou důvodů:
 - » morálně psychologické faktory
 - » tlak odborů
- Doporučuje zvýšit mzdy v rozvojových státech o 50 až 100% či zavést progresivní celosvětové zdanění.

Neoliberální přístup - *Nová teorie růstu*

- ❑ **Paul Robin Krugman** (1953) – soustředí se lidský kapitál, který považuje za relativně imobilní.
- ❑ Některé regiony mají dlouhodobě silné postavení v některých odvětvích díky aglomeračním výhodám a procesům.
- ❑ Dané regionální uspořádání považuje za nejefektivnější, pouze připouští v první fázi koncentrace a specializace nahodilé jevy, např. historické vlivy.

Institucionální přístup

Teorie učících se regionů

- ❏ Hlavní představitelé ***Malmberg, Maskell, Foray.***
- ❏ Zdrojem rozvoje regionu jsou vědomosti, schopnosti se učit a vytvářet klima.
- ❏ Úspěšný region vykazuje tři typické charakteristiky:
 - » určitou ekonomickou konfiguraci regionu
 - » určitou technologickou infrastrukturu
 - » určitou kulturu a instituce (4 „i“)

Institucionální přístup

Teorie učících se regionů

- Vědomosti rozlišují na:
 - » kodifikovatelné
 - » nekodifikovatelné
- Hybnou silou rozvoje regionu se stávají nekodifikovatelné vědomosti.
- Dále je důležité nalézt takové schopnosti a dovednosti, které nejsou imitovatelné; pak by se z nich nestaly konkurenční výhody (př. vztahy mezi podniky a výzkumnými ústavami).

Teorie inovací

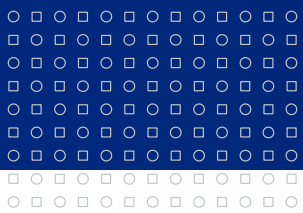
- ***Joseph Alois Schumpeter*** (1883-1950)
- *„Inovace je každá změna v organismu firmy, která vede k novému stavu“.*
- Pomocí inovací vysvětluje základní ekonomické kategorie jako zisk, úrok či konkurenci. Inovace považuje za základ ekonomického vývoje.

Teorie inovací

- ❏ Inovace představuje *nový způsob* využití existujících zdrojů firmy k získání nových podnikatelských příležitostí - k nalezení nových možností ke zvýšení výnosů z podnikatelských aktivit firmy.
- ❏ Vytvoření něčeho nového, výsledek kreativity pracovníků firmy, musí být vždy zaměřeno na zákazníka, musí mu nabídnout *vyšší hodnotu*.
- ❏ Inovace musí proto být orientována ryze *podnikatelsky*: inovace není svým pojetím technologický proces. Technický objev má charakter inovace pouze tehdy, když se podnikatelsky zhodnotí, když povede ke zvýšení výnosů z podnikání firmy.

Trendy ve vyspělých zemích

- Sílicí konkurence mezi městy.
- Liberalizace, globalizace, integrace.
- Deindustrializace, terciarizace, důraz na měkké lokalizační faktory.
- Komerční suburbanizace a konkurence městských center s centry „na zelené louce“.
- Ekologizace.
- Sílicí občanská participace.
- Prohlubování deficitů veřejných rozpočtů.

Přeji hezký zbytek dne!

